DISCURS CULTURAL vs. DISCURS LITERAR. MODELE CULTURALE, INDIVIZI ŞI DISCURSURI

Drd. Romana (Pantea) COLCERIU
Universitatea „Petru Maior", Târgu-Mureş

Abstract

The discourse theory has been successfully used in the study of many areas of the politicalideological, including Apartheid, populism, fascism, new social movements, ecology and revolutionary discourses. Surprisingly, the attempts to move beyond the confines of political theory and research are still very rare. This study's main objective is to expand discourse theory into the realm of the cultural, by focusing on specific discursive machines and mechanisms in the fields of literature. Content-wise these chapters are majoritarily discourse-theoretical analyses of a wide range of conflicts and their representations in literature.

All in all, the operationalisation of discourse theory in the study of literature and other artistic fields allows for a dry-eyed, sobered-up continuation of earlier poststructuralist and deconstructionist research. It proves, moreover, to be an asset in paving the way for innovative approaches to comparative and multimedia/interartistic research, and in doing so it offers an important contribution to scholarly debates in a wide range of disciplines.

Există atâtea căi prin care te poți apropia de literatură, câte cuvinte te cheamă spre a le întâlni acolo. Desigur, suntem tentați să alegem mereu calea personală, pe care nimeni să nu o mai fi parcurs, o cale inițiatică şi productivă, dacă se poate, la nivelul întregii umanități. Cu toții ne dorim să spunem ce nu s-a spus şi să facem ce nu s-a făcut, lucruri nepătrunse. Şi, ca o ironie, parcă chiar atunci când ne semețim mai mult în originalitate, descoperim aceiaşi paşi demult făcuți de alții, aceeaşi lipsă de inedit sub soare. Aşadar, din ipostaza umilă a celui care învață *mersul pe valuri în picioare*, mai *sprijinindu-se* de alții, mai *rezemându-se* de teorii gata făcute, voi urmări o apropiere plină de tandrețe şi generozitate față de anumite *puncte literare* care pot da uneori o orientare ori alta, sau, pot fi ele reorientate pentru a arăta o altă direcție. Ne propunem o abordare în spiritul **unității**, convinşi fiind de legătura cauzală evidentă sau subtilă care ține laolaltă şi urzeşte continuu toate *punctele*, fenomenele şi procesele manifestării. Consider că spațiul privilegiat în care această viziune integratoare se manifestă în mod divers şi armonios, este CULTURA. Iar literatura, ca domeniu al culturii, oferă şi ea suficiente deschideri pentru ca fiecare să-şi găsească în ea sau alături de ea, locul şi modul de acțiune şi trăire.

La limita dintre domeniile pătrunsului (ştiințele lingvistice) şi cele ale nepătrunsului (analiza / interpretarea operelor literare), mi-a atras atenția un concept actual care parcă ar asigura confluența celor două lumi şi le-ar face pe ambele mai productive, mai dilatate unele înspre altele – DISCURSUL. În corelație cu acest concept, am identificat **teoria discursurilor**, care reprezintă o **polifonie culturală** ce îmbină aspecte istorice, economice,

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

politice, cu cele sociale, artistice sau estetice. Astfel că, ceea ce ne dorim este o **lărgire a esteticului** din perspectiva pragmatică a receptării literare integrate unui *corpus* cultural.

Vastele accepțiuni ale conceptului de discurs pot reprezenta un pericol pentru circumscrierea lui clară, însă, ceea ce ne dorim este să radicalizăm acest concept în asemenea măsură, încât să-l facem să părăsească (măcar pentru un timp) domeniul pragmaticii lingvistice, şi să-l determinăm să pătrundă cu încredere şi noblețe în universul receptării operei literare (într-o **pragmatică literară/culturală**). Cu siguranță, saltul nu este uşor, dar poate fi stimulat de anumite pârghii conceptuale care să ne asigure reuşita.

Mizăm în primul rând, pe definirea discursului ca INTERACȚIUNE socială, culturală. Am considerat ideea de interacțiune una permisivă în ceea ce priveşte abordarea literaturii române moderne şi postmoderene din perspectiva a **trei tipuri culturale de interacțiuni discursive**, care nu sunt altceva decât trei modalități de raportare la cultură, la real: *un real care lucrează în noi, devine noi, unul ce se topeşte, ne scapă, şi unul care nu ne aparține* (Marin Mincu).

- Discursul ca interacțiune cu *sinele*, unde este prevalent conceptul **autenticității** generației interbelice. Aplicațiile vor viza analiza unor texte aparținând lui Camil Petrescu şi Mircea Eliade.
- Discursul ca interacțiune socială, discursul literar-ideologic al generației postbelice. Aplicațiile vor urmări să surprindă aspectele care au transformat discursul literar în discurs de propagandă, în texte aparținând lui Mihail Sadoveanu? şi Titus Popovici, precum şi felul ironic, subversiv în care Mircea Eliade descria detaşat, la modul „fantastic" relația cu **sistemul** în nuvela *Pe strada Mântuleasa*.
- Discursul ca interacțiune cu factorul cultural, mitic, inter- şi transtextul, inter- şi transcultural în textele aparținând scriitorilor postmoderni (Mircea Cărtărescu şi Ştefan Agopian).

Prin analiza acestor discursuri literare vom observa felul în care contexte, atitudini şi limbaje devin **modele/teorii culturale**, repere discursive care au fundamentat (post)modernitatea. Şi e vorba aici de *postmodernitate* văzută ca *o problemă de cultură – atât din punct de vedere al obiectului de studiu, cât şi al unghiului de abordare – în sensul de păstrare, şi îmbogățire a memoriei culturale româneşti, dar acest act este totodată, un act de conştiință a identității proprii, în senul că eu nu mă identific cu memoria mea, ci încerc să fiu altceva, şi "eu însumi" să zicem* (S. Alexandrescu, *Privind înapoi, modernitatea*, p. 15). De asemenea, apelul la aceste texte/discursuri este deopotrivă un recurs la **memoria culturală** a poporului, la memoria lui spirituală, sau mitică, un recurs la tot ceea ce ne face să ne **amintim**

BDD-A23599 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

de *noi înşine*, cei adevărați: prin noi, prin alții, prin poveste (mit) – prin cel trei tipuri de discurs al care vom face referință pe parcursul lucrării. Căci, din această perspectivă, *lumea ascunsă pe care o putem recupera este aceea a non-esteticului, iar contextul dorit pentru discuție este acela în care literatura se găseşte alături de politic şi de arta vizuală* (*Ibid*, p. 132). Teoria discursului cultural este cea care poate integra deopotrivă creația şi contextul şi din perspectiva non-estetică sau din perspectiva ***domeniului eticului*** ca lărgire a sferiei esteticului.

În al doilea rând, este important de surprins modul în care textul literar devine discurs (model cultural) numai dacă îndeplineşte anumite roluri şi funcții, care ne vor facilita analiza operelor literare din perspectiva teoriei discursurilor culturale (prin intermediul elementelor de pragmatică). Astfel, ideea de interacțiune o cheamă pe cea de ***parteneri*** angajați în ***activitatea discursivă***, adică în abordarea textului ca discurs. În acest caz, partenerii (în cazul nostru opera literară ca **alteritate** şi receptorul) trebuie să fie deschişi la toate tipurile de ***reglaje,*** pe care interacțiune *verbală* le presupune. De asemenea, importantă este situația / contextul în care are loc acest ***schimb de semnificații*** realizat în cazul nostru în mod indirect. Tot în cadrul acestei activități discursive, este important conținutul nespus (implicit), pe care îl presupune interacțiunea indirectă, precum şi ***strategia de interpretare şi decodare*** (recepare) a mesajului cultural. Observăm cum textul literar devine discurs în măsura în care se înscrie într-un ***act al enunțării*** (trebuie să aibă ceva de spus la nivelul substratului cultural), în care există o intenție clară, parteneri, reglaje, semnificații, strategii care au drept scop implicarea textului literar într-un ***spațiu al negocierii***, al ***dezbaterii culturale*** din care fiecare se îmbogățeşte pe măsura implicării. Textul se transformă astfel în discurs cultural prin ***eficiența*** pe care o are în timp, în spațiul public, în spațiul dezbaterii. În acest fel, textele nu mai fac parte din cărți, ci din vieți care au înțeles un mesaj care a produs o transformare profundă la nivelul mentalităților. Desigur, toate elementele ce țin de construcția, stilistica şi estetica textului au contribuit la eficientizarea lui în cultură, dar până când nu se activează ca discurs viu (probat în timp de mentalități, atitudini, gesturi), textul riscă să rămână închis în cărți, chiar dacă e recitit din când în când.

Aşadar, nu e suficientă o simplă lectură a unui text sau o analiză rigidă lipsită de substanță vie; pentru a fi valoros ca **discurs cultural**, un text literar trebuie să ajungă pe *buza* spiritului activ a unei societăți care să-l rostească şi să-l reactiveze de la sine ori de câte ori simte. Considerăm că analizele de text pe care le vom face, vor transforma textele (prea bine cunoscute) în adevărate ***discursuri culturale pe viață şi pe moarte***, astfel că ele nu vor mai trebui recitite pentru a fi înțelese, ci doar re-activate din memoria culturală în diverse moduri, atunci când experiența o va cere.

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

Fără **testul dezbaterii culturale**, textele rămân doar frumoase şi necesare, însă devenite parteneri culturali de comunicare, ***instanțe ale alterității*** (***celălalt***), ele devin discursuri culturale utile. Aceasta este, consider, adevărata practică a lecturii, adevărata ***pragmatică a receptării culturale a literaturii***. Vom discuta şi comunica texte care sperăm să intre într-un spațiu şi mai generos decât cel în care istoria şi critica literară le-au plasat până acum – spațiul public, cultural la care fiecare ***partener*** are acces după puterile lui. Aceasta nu înseamnă că vom abandona instrumentarul estetic sau hermeneutica consacrată, ci dimpotrivă, anumite interpretări le vom integra unei macrostructuri discursive în care ele să respire un aer proaspăt. Însă, abordarea conceptele de autor, operă, personaj din perspectiva teoriei discursurilor, transformă orice unitate enunțiativă într-o formă de discurs. Şi nu e dificil să observăm ce întorsătură de viziune au suferit în timp conceptele de operă şi autor, deci, probabil că a venit rândul personajului. Dacă textul devine un spațiu de consum, **personajul**, prin nume şi atitudine, nu este altceva decât un microdiscurs cultural care poartă o semnificație şi în context şi în afara lui, devenind o **voce publică**, o extra-ființă, întemeietoare a unui metadiscurs.

Privite din acest unghi, operele literare sunt înainte de toate rezultatul unui anumit tip de enunțare şi receptare în cultură, care uneori le depăşeşte cu mult ca intenționalitate primară; dar ele sunt în acelaşi timp segmente ale unui tip de discurs care lasă să transpară multitudinea strategiilor cerute şi aplicate în vederea unei comunicări / receptări reuşite. De altfel, **operele literare doar simulează actul verbal autentic**, ele diferă substanțial de acesta şi sunt constrânse să suplinească în mod eficient absența punctelor de sprijin ce pot fi oricând activate în cadrul comunicării culturale reale. Dar, tocmai această simulare conferă un model prolific de interpretare a **limbii în receptarea ei culturală**. Cu cât discursul literar este mai aluziv, mai eliptic, mai implicit şi multiform, cu atât sporeşte ***forța ilucoționară*** a limbajului care devine interpretare şi analiză eficientă. În cazul textului literar este suficientă construirea unei rețele de concepte gramaticale care să servească la explicarea problemelor de stil. Însă, din perspectiva pragmaticii literare / culturale, accentul se deplasează pe discurs, pe ***ritualul comunicării literare*** cu acte, gesturi, atmosferă, mesaje, rețele de sensuri şi mesaje în cultură. Se impune mai întâi formularea unei teze a fenomenului literar (tipul de discurs), iar mai apoi se delimitează funcționarea sa în societate şi cultură. Astfel, prin intermediul acestui demers, se reface lizibilitatea simbolică şi chiar estetică a anumitor texte, prin reconfigurarea domeniului de analiză. Textul ne apare astfel nu ca o structură de sine stătătoare, ci ca o structură legată de o activitate cultural-enunțiativă, prin care el îşi evidențiază puterea lui de a (se) comunica în timp. Ne propunem astfel, **o extindere a receptării estetice** prin intermediul

BDD-A23599 © 2009 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

unui instrumentar conceptual şi ideatic prelucrat din domeniul pragmaticii şi al teoriei discursului cultural.

Cu toate acestea, probabil că a sosit momentul unificării şi stabilizării ***pragmaticii literare/culturale*** pentru a putea impune o perspectivă novatoare asupra receptării **literaturii ca domeniu estetic-cultural**, capabilă să domine şi analiza literară, aşa cum s-a întâmplat în anii 1960-1970, în cazul „Noii Critici". Noi ne propunem doar să trasăm anumite direcţii de cercetare care pot fi considerate inovatoare pe alocuri, iar **metoda de abordare a textului literar din perspectiva teoriei discursurilor culturale** poate suporta îmbunătăţiri, adăugiri sau orice comentarii şi ajustări care ar putea-o face mai eficientă. Sperăm aşadar, ca efortul nostru să fie înţeles şi continuat în spiritul pur şi lucid al dragostei pentru literatură.

În discursul literar observăm cum ceva ţine mereu locul la altceva, iar în cadrul punerii în discuţie într-un spaţiu al semnificării, partenerii de dezbatere urmăresc să descopere şi să se descopere din perspectiva acelui *ceva* semnificat. Dar, cine şi ce va stabili vreodată că acel *ceva* a fost ţinta finală sau cauza primă? Aş îndrăzni un răspuns parabolic: doar cei care cred în puterea enigmatică a formulei *hoc est corpus meum* (*Acesta este Trupul Meu*), care, odată enunţată, transformă, pentru cei credincioşi, pâinea în trupul lui Hristos.

Modele culturale, indivizi şi discursuri.

Experienţa în timp ne demonstrează că istoria unui individ o întâlneşte pe cea a grupului său. Vom urmări aşadar, procesul individualizării personajului, adică, al prelungirii lui din sfera de hârtie şi introducerea sa în fiinţosfera culturală a unui model. Nu ne propunem o propedeutică abisală, ci chiar un transfer firesc, în care conceptele de **personaj** şi de **limbaj** literar să poată fi cu uşurinţă transferate şi identificate cu **individul**, respectiv cu **discursul**. Discursurile, şi în linii mari textele pe care le produce individul vor fi privite ca o manifestare a gândirii colective, a grupului. Am plecat de la o simplă analiză a discursului colocvial al unor persoane care deşi nu sunt din cale-afară de culte, totuşi uzează de "toposul literar" într-o manieră firească: "am o stare bacoviană" sau chiar "mă simt ca-n Bacovia", "nu mai insista ca Balzac", "e o situaţie kafkiană", "vorbe siropoase *minuleşti*". Iar procesul se poate manifesta şi invers: complexitatea discursului cultural, substraturile şi principiile de funcţionare, generează tipuri umane şi comportamentale, şi deci TIPOLOGII INDIVIDUALE, DISCURSIVE în proză. Nu putem şti cât anume din discursul modernităţii (europene şi româneşti) pe care-l cunoaştem noi astăzi, a fost un construct, un temei teoretic aprioric căruia i s-au subordonat caractere / indivizi, şi cât anume a fost un bulgăre-de-zăpadă pe care se aşază, se acumulează încă rânduri-rânduri de discursuri, modele şi indivizi. Aşadar, un veşnic proiect neterminat (Habermas). În aceste condiţii, putem identifica în discursul unor personaje-indivizi discursul modernităţii, iar în această situaţie, marii oameni ai culturii

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

moderne (Vaslav Havel, Cheghevara, Generalul Antonescu, mase de proletari entuziaşti sau oameni de cultură precum E. Lovinescu, C. Noica, E. Ionescu, E. Cioran sau M. Eliade) stau faţă în faţă, la aceeaşi masă cu *omologii* lor, la fel de autentici şi de *vii* în discurs, eroii modernităţii: Ipu, Petru Anicet, Ioana, Petre Petre, Fărâmă etc. Dacă există un model cultural păstrat şi activ încă, în care se îmbină imagini şi concepţii ale diverselor "personaje", de ce am crede mai mult într-o istorie fabricată de oameni care la rândul lor au interpretat un rol, decât în *oamenii de hârtie* ai unei metaficţiuni istoriografice, fabricaţi după aceleaşi principii şi reţete?

Există o **utilitate practică a personajului**, care-l introduce în cultura de masă, dar îl face mult mai activ şi permeabil (U. Eco, *Apocaliptici şi integraţi*, Polirom, Iaşi, 2008 p. 190).

Este / nu este superior orice obiect nou? Dacă fuga după noutate este caracteristica modernităţii (după Vattimo şi Lyotard), putem spune că postmodernitatea se foloseşte cu destulă înţelepciune atât de nou, cât şi de vechi pentru a crea o pastă omogenă din care să se hrănească deopotrivă nostalgicii şi reformatorii. Cu toate acestea, prea fragmentată în domenii, subdomenii, specializări şi microspecializări, metodologia postmodernă, cu o îndrăzneală fascinantă, propune detalieri care aparent pierd din vedere ansamblul, generalitatea. Din acest punct de vedere, este destul de greu de decelat o metodă completă şi suficientă pentru a elabora un studiu amplu. Pe teritoriul vast al studiului literaturii, posibile căi ar putea fi: critica literară tradiţională, estetizantă, poetica jakobsoniană, semiotica greimasiană, naratologia genettiană, deconstrucţia textuală, metoda arhetipală şi semiotică, textualizarea, psihocritica, sociocritica etc. Am optat pentru **teoria discursului cultural**, în măsura în care putem să-i subordonăm un instrumentar divers împrumutat de la alte metode. **Teoria discursurilor**, reprezintă o polifonie culturală care îmbină aspecte istorice, economice, politice, cu cele sociale, artistice sau estetice.

Teoria discursului cultural se pliază într-un mod firesc şi prolific pe problematica postmodernităţii literare, deoarece condiţia de postmodern permite în primul rând o distanţare de goana modernă după diverse metode în acelaşi timp, însă cu o atitudine de respect faţă de ele. O atitudine postmodernă corectă are mereu la bază ideea că orice metodă veche poate fi din nou folosită şi că nimic nu justifică anatemizarea ei ca fiind caducă. Dacă pentru modern metoda era *calitatea-regină* a abordării unui text, pentru postmodern toate aceste *qualitées-maîtresses* **fac parte**, **pur şi simplu din cultură**. Nimic mai mult, dar nimic mai puţin. Altfel decât modernitatea, postmodernitatea nu face *tabula rasa* din cunoştinţele anterioare, ci, în generozitatea ei, le utilizează, chiar le presupune. Ele formează o erudiţie necesară, deşi nu fundamenteză o hermeneutică suficientă. *Postmodernitatea este o problemă de cultură – atât din punct de vedere al obiectului de studiu, cât şi al unghiului de abordare – în sensul de*

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

păstrare, şi îmbogăţire a memoriei culturale româneşti, dar acest act este totodată, un act de conştiinţă a identităţii proprii, în senul că eu nu mă identific cu memoria mea, ci încerc să fiu altceva, şi "eu însumi" să zicem (S. Alexandrescu, *Privind*…, p. 15). Aşadar, considerăm că orice abordare postmodernă ne îndeamnă mereu la o viziune amplă, unificatoare, integratoare, culturală, la o perspectivă deopotrivă "de deasupra" dar şi "împreună cu". Înseamnă că, în ciuda virtuoaselor descumpăniri, sunt momente în care metoda nu este clar decelabilă, deoarece ideea s-a născut din aluviuni şi straturi teoretice foarte diferite; însă pe *verticala* lucrării, teoriile, studiile şi eseurile se regăsesc în presupunerea că textele studiate se afundă într-un nivel profund, într-o complexitate a abordării discursului cultural în scrieri epice moderne şi postmoderne. Discursul cultural aplicat prozei, deci şi personajului, este obiectul general de studiu al acestei lucrări, în ciuda abordării lui diferite pe fiecare text în parte.

În acest sens, putem vorbi de noi reguli ale unei analize a discursului care să evacueze conceptele clasice de autor, personaj, disciplină de studiu, căutare a adevărului. Discontinuităţile, rupturile, cât şi transformările discursului sunt mai semnificative decât omogenizarea lui ulterioară, cenzurile care i se aplică sau pe care chiar el le creează, sunt mai importante decât persoanele care le enunţă. Textul însuşi nu mai este un "document" care odată traversat de interpret trebuie să ne ducă la "esenţa" care-şi aşteaptă revelatorul, ci, mai degrabă, istoriografia devine o **arheologie generalizată**: se caută, pe de o parte modalităţile de constituire a discursului, regulile de articulare a părţilor, constrângerile semantice, normele, dar, pe de altă parte, se urmăreşte gradul de implicarea, chiar drama individului (a personajului) care participă, creează şi mobilizează discursul. Aşa cum nu putem evacua individul din istorie, tot aşa trebuie să-i găsim locul şi rolul individului (fie el şi personaj) în orice formă de discurs. Parafrazându-l pe Sorin Alexandrescu, am putea afirma chiar, că drama individului se descoperă în adâncimea discursului, căci *Maiorescu, Carp, Eminescu, Stere, Dobrogeanu-Gherea nu sunt doar tensiuni discursive, ci şi oameni prinşi într-o istorie cu care s-au luptat şi în care au suferit.* Continuând aceeaşi idee, am putea să apelăm la una dintre aserţiunile lui Michel Foucault despre discurs; el consideră că discursul este deopotrivă un ansamblu regulat de fapte lingvistice (texte), dar şi de fapte polemice şi strategice între indivizi. Iar analiza discursului personajelor ca joc strategic şi polemic reprezintă o axă de cercetare importantă a acestei lucrări. Ne vom referi în special la discursul personajului.

Observăm astfel cum discursul literar devine reprezentativ pentru discursul cultural al modernităţii şi al postmodernităţii. Literatura iese în afară şi nu doar fotografiază şi fotocopiază, ci reprezintă, se impune, generează. Din această perspectivă, nu mai există diferenţe între personajul "real" şi personajul "de hârtie", sau între "cetăţeanul lumii" şi "cetăţeanul cărţii"; ei populează, reprezintă şi completează aceeaşi lume, aceeaşi realitate.

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

Între Moromete şi ţăranul X, nu ştim care e mai "adevărat": ei vorbesc aceeaşi limbă, lucrează acelaşi pământ şi "mor" la fel de independenţi. Şi, în mod paradoxal, dar inexorabil, moartea ţăranului X sau a lui Moromete, îi face pe amândoi nemuritori. Ceea ce rămâne şi e important, e impactul în cultură, în mentalitatea, contribuţia la formarea şi susţinerea EGREGORULUI ţăranilor români, deci nu doar în literatură sau istorie. Mulţi au cunoscut ţăranul doar din cărţi, dar sunt mai obiectivi, mai subtili, mai implicaţi în conturarea unui discurs despre ţăran, decât un ţăran care nu a avut răgazul de a se detaşa suficient pentru a simţi profunzimea discursului său. Deşi ţăranul autentic întruchipează discursul, discursului îi lipseşte "ansamblul regulat de fapte lingvistice"; iar pentru a fi complet, deci pentru a putea transcende graniţele / *ograda* personală, pentru a deveni un discurs cultural, transpersonal, discursul trebuie să fie deopotrivă implicare şi detaşare, ficţiune şi metaficţiune, vorbă şi faptă, personal şi universal. Exemplele ar putea fi la fel de grăitoare şi în cazul statutului intelectualului sau al inadaptatului sau al nostalgicului.

Personajul literar devine, alături de orice individ, un purtător viu de opinie (publică) în mentalul colectiv, care ajunge să fie o pastă omogenă de real şi ireal, de cetăţeni ai tuturor lumilor, de concepţii şi adevăruri născute, nenăscute sau chiar născocite. Limita, sursa sau efectul tuturor informaţiilor culturale sau nonculturale care pătrund în mentalul colectiv nu poate fi nici măsurată nici născocită. Acolo există doar o **arhivă** mare care stochează informaţii pentru toată lumea, pentru toate nivelele, pentru toate aşteptările (fie ele aşteptări ale culturii elitiste, fie ale culturii de masă). E suficient să ne gândim la personajul Superman, care a suferit o "mitizare", o simbolizare inconştientă, o identificare a lui cu o sumedenie de finalităţi nu întotdeauna raţionalizabile. Superman a devenit transpunerea în imagini a unor tendinţe, aspiraţii, temeri, deosebit de reliefate într-un individ, într-o comunitate, într-o întreagă epocă istorică.

De asemenea, mulţi credem că domnul Trandafir e cel care, cu adevărat, ne-a învăţat şi pe noi abecedarul, mai mult decât a făcut-o orice dascăl; şi aceasta deoarece în timp, se amestecă, se omogenizează atât de mult modelele de comportament şi mentalităţile încât dispar graniţele dintre realitate şi ficţiune, dintre judecăţi şi prejudecăţi. E ca şi cum nu ne mai aducem aminte dacă un anumit fapt s-a petrecut *live*, l-am citit, l-am auzit de la alţii sau chiar l-am visat. Tot ceea ce putem face este să ne trăim intens prezentul cultural ca pe o acumulare fructuoasă de date şi stări care ne-au format, ne călăuzesc şi care fac parte din noi înşine. Din această convingere, am propus abordarea discursului (post)modernităţii din perspectiva recunoaşterii şi a regăsirii unor modele culturale discursive care au fundamentat (post)modernitatea. Astfel, sperăm să înfrumuseţăm, să reamenajăm, să renovăm locul "personajelor" în cultura modernă în care ne-am născut şi în care le întâlnim cel mai adesea

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

în afara copertelor. Dacă lumea poate fi reprezentată ca o carte (o carte-insulă ca la Ion Groşan), înseamnă că cei care populează lumea / cărțile sunt din aceeaşi plămadă, aceeaşi urzeală, acelaşi spirit, aceeaşi Ființă.

Recontextualizarea, deconstrucția, reconstrucția, repoziționarea, toate se petrec în SIMULTANEITATE, discursul individual se dovedeşte a fi un metadiscurs, iar acesta din urmă un metadiscurs cultural.

Recursul la memorie, pe care se bazează lumea postmodernă ne-a demonstrat că orice teorie este incapabilă să stăpânească singură fantastica bogăție a textului, a discursului. Lucrarea de față are ca principale coordonate teoretice intertextualismul şi teoria discursurilor culturale aplicate prozei moderne şi postmoderne: **viziunea orizontal-intertextuală şi vertical-culturală.** Cele două viziuni sunt reciproc compatibile, iar abordarea mai multor tipuri de texte în proză, ne-a permis recursul la diverse teorii şi metode în măsura în care ele s-au dovedit complementare şi eficiente în sondarea bogăției textului. Considerăm că, nu mai există în vremea noastră vreo metodă pentru a justifica utilizarea unei anumite metode, în afara recomandării de-a evita incoerența şi nesfârşita auto-reproducere de care suferă în mare parte critica şi istoria literară. Dacă am reuşit să evităm aceste neajunsuri, nu ştim, deoarece este un risc care nu poate fi evitat la o lucrare amplă, dar merită să ne asumăm acest risc.

Teoria discursului cultural, în raport cu opera literară, şi deci cu personajul devenit voce polifonică, culturală.

Cetățenii literari, eroii nefalsificați de literatură. Personajul

Literatura ca practică socială în sensul că acțiunea umană este implicit raport de putere, adică acțiune pozitivă, deloc nihilistă, asupra celorlalți şi metaacțiune asupra acțiunilor celorlalți, deci relație socială imanent-productivă. Asta ne leagă, şi de aici vin şi relele (instituționalizările abuzive), dar tot de aici poate veni şi posibilitatea binelui: prin ***elaborarea pozitivă de sine***. Dar pentru aceasta este nevoie de o abordare a literaturii din perspectivă practică şi eficientă, şi nu (tot) din perimetrul ei (al teoriei literare, al istoriei literare, al criticii), abordare care ar ***aculturaliza***-o ontologic şi istoric. Există tendința de amăgire uneori cu *ecstasy*-urile unor metafizicieni de serviciu, simpli gânditori de divertisment şi de evadare, perfect congruenți cu societatea media, care reuşesc să *rezolve* lucrurile rămânând singuri la ei în odaie, fără a participa *pe bune* la experiența din afară. Vom urmări aşadar să identificăm acele atitudini literare care pot face trecerea de la un spațiu la altul, sincroni cu ei înşine şi cu lumea, mereu în actualitate, dispuşi să inventeze şi să lucreze şi pentru alții. Această direcție este însă destul de greu de găsit şi în literatură, deoarece n-avem modele culturale / sociale ample, deci suntem liberi să ne autoelaborăm, şi tocmai aici intervine blocajul, **ni se dă** o

BDD-A23599 © 2009 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

"tradiție culturală". O bună parte din marii noştri creatori au existat prin ruptură, nu prin continuitate. Regăsim doar sporadic anumite fragmente de continuitate (cu sinele, cu lumea profundă), insule de autenticitate care pot fi transformate în modele parțiale.

Ne referim spre exemplu, la discursul autentic al unor personaje precum învățătorul Herdelea (cu discursul intelectualului "înfiorat", discursul slugarnicului față de sistem), Petru Anicet (cu discursul îndrăzneț, chiar nihilist pasibil de închisoare politică în orice regim), Ipu (cu discursul cetățeanului-marionetă, capabil să îşi dea viața inconştient şi debil, în numele proliferării urii sistemului totalitar) sau Nana din *Nostalgia* lui Mircea Cărtărescu (cu discursul feminin care are atâta viață de femeie în el, încât supune prin fascinația unei fetițe, întreaga ordine masculină). Aceste **discursuri organice** se manifestă în sens foucaultian bine şi sănătos, cu posibilitatea incubației dimensiunii istoric-culturale, pline de un patos al de-re-construcției de sine care ne arată parcă posibilitatea reală *de a ne construi adevărata actualitate* (M. Foucault), care e şi substanță, şi relație de raportare la sine: *Aceasta este "atitudinea de modernitate", să fim contemporani şi cu noi înşine, aruncând peste bord balastul din propria ființă, ceea ce, în noi înşine, blochează deschiderea ființei, renegocierea propriei alcătuiri, inventarea de sine* (Bogdan Ghiu, în cuvânt înainte la *Ce este un autor?*, M. Foucault). Doar în acest fel putem opri *producția de simulacre* (Jean Baudrillard): prin instaurarea ***autocrației***, cu exercitarea puterii individuale asupra lui însuşi, dar şi asupra lumii. Un astfel de comportament îl au ***extra-ființele***, oameni şi personaje care pot ieşi din sine pentru alții şi care produc revoluții şi chiar iluminări ori de câte ori lansează un discurs. Aşa-zisele personaje mai sus amintite, sunt extra-ființe, cetățeni non-literari liberi cu drepturi depline în a crea, re-crea şi in-crea lumi. În bătălia dintre oameni şi lucruri, soluția salvatoare o reprezintă *ethosul creării de sine*, prin care se pot împăca toate contrariile, căci prin extensia unei ființe autentice, *lucrurile* toate se pot *umaniza*.

În acest sens putem să aducem față în față personaje şi autori care nu au mai fost până acum *încadrați* în aceeaşi categorie, se vor forma anumite "familii monstruoase", apropierea unor nume strigător opuse fără a miza nici măcar pe asemănări naturale. Deci, nu vom căuta să întocmim un tabel genealogic al individualităților spirituale, nu dorim să elaborăm un dagherotip intelectual al savantului sau literatului, nu vom întemeia nicio familie, nici sfântă, nici vicioasă – **căutăm doar condițiile de funcționare ale unor practici discursive specifice.** Vom urmări să analizăm implicațiile şi consecințele modelelor discursive, să conferim un statut sau altul marilor unități discursive prin interpretarea din perspectiva teoriei discursurilor a instrumentarului conceptual al teoriei literare, şi anume AUTORUL, PERSONAJUL şi SCRIITURA (opera). Aşadar, autorul, personajul şi scriitura reprezintă în sine unități discursive care determină desfăşurarea marelui discurs cultural codat în operă.

BDD-A23599 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

Noțiunea de autor constituie momentul tare al individualizărilor din istoria ideilor, cunoştinţelor, literaturilor sau ştiinţelor. Chiar şi astăzi, atunci când se face istoria unui concept, a unui gen literar sau a unui tip de filosofie, astfel de unități sunt considerate nişte scandări relativ slabe, secunde şi superficiale față de unitatea primă, solidă şi fundamentală care este aceea a autorului şi a operei. Cum s-a individualizat autorul într-o cultură precum a noastră, ce statut i-a fost dat, începând de când au început să se facă cercetări legate de autenticitate şi de atribuire, în ce sistem de valorizare a fost cuprins autorul, în ce moment a început să se povestească nu viața eroilor, ci a autorilor, în ce fel s-a ajuns la instaurarea acestei categorii fundamentale a criticii care este omul-şi-opera – toate acestea ar merita în mod cert să fie analizate. Vom începe însă cu raportul dintre text şi autor, la modul în care textul face trimitere spre această figură care îi este deopotrivă exterioară şi anterioară, cel puțin în aparență. Ne vom raporta în deosebi la textul *Nostalgiei* lui Mircea Cărtărescu pentru a arăta corespondențele scriitură (text) –autor, căutând fragmente discursive *mimetice* (în sensul lui Auerbach), adică reprezentative pentru întreaga viziune a autorului şi a operei.

Putem începe prin a apela la cuvintele lui Beckett: *Ce contează cine vorbeşte, cineva a spus ce contează cine vorbeşte.* În această indiferență cred că se impune să recunoaştem unul dintre principiile etice, ale *domeniului eticului* (cum îl numea Sorin Alexandrescu), fundamentale ale scrisului contemporan. Spunem "etice" pentru că această indiferență nu caracterizează în primul rând felul în care se vorbeşte şi se scrie; este mai curând un fel de regulă imanentă, neîncetat reluată, niciodată aplicată până la capăt, un principiu care nu marchează scrisul ca rezultat, ci îl guvernează ca practică. Această regulă este mult prea bine cunoscută pentru a mai fi nevoie de o analiză amplă, astfel că va fi suficient să o specificăm prin două dintre temele ei mari.

Am putea spune, în primul rând, că scriitura actuală **s-a eliberat de tema expresiei**: ea nu se mai referă decât la ea însăşi, şi totuşi nu este prinsă în forma interiorității; **se identifică cu propria ei exterioritate desfăşurată, devenind discurs (inter)cultural**. Aceasta vrea să însemne că ea reprezintă un sistem de semne care ascultă nu atât de conținutul lor semnificat, cât de însăşi natura semnificantului; dar mai reprezintă şi faptul că această regularitate a scriiturii este experimentată de fiecare dată din perspectiva limitelor ei; ea este în permanență pe cale de a transgresa şi de a răsturna această regularitate pe care o acceptă şi de care profită; scriitura se desfăşoară precum un ***joc*** care îşi încalcă în mod infailibil propriile reguli, ieşind astfel în afară. Îşi transcende propria interioritate spre a se extinde şi chiar contopi cu exterioritatea ei, constituind astfel un discurs autentic unificator şi integrat, o ficțiune metaficțională, istoriografică (L. Hutcheon) sau o istorie ficționalizată. Am dori în acest sens să analizăm un fragment din romanul *Nostalgia* de Mircea Cărtărescu, din perspectiva

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

metaforei jocului celor şapte fetiţe din *REM*, joc care ar reprezenta pe de o parte *jocul scriiturii* actuale care pătrunde toate planurile, nivelele inter, intra şi extra – textuale, iar, pe de altă parte *o metodă de descifrare* a lumii(lor), un discurs complex despre totalitate şi universalitate. Nu este vorba de manifestarea sau de exaltarea gestului de a scrie; nu este vorba de prinderea unui subiect într-un limbaj; ci de deschiderea unui spaţiu (SUBTERANA, MAGAZIA) în care subiectul care scrie nu încetează să dispară. Dar ca să ajungi în acel spaţiu de creaţie, spaţiu originar al tuturor discursurilor, e nevoie de o întreagă reţea de încercări şi iniţieri, de jocuri şi artefacte.

O altă temă a scriiturii actuale este încă şi mai cunoscută: **înrudirea scrisului cu moartea**, semn clar al trecerii fireşti dinspre lumea livrescă înspre cea extralivrescă (ceea ce reprezintă mecanica de bază a discursului cultural). Această legătură dă peste cap o temă milenară; naraţiunea sau epopeea grecilor era destinată să perpetueze nemurirea eroului, iar dacă eroul primea să moară tânăr era pentru ca viaţa sa, glorificată şi consacrată prin moarte, să treacă în veşnicie; naraţiunea răscumpăra această moarte acceptată. Într-un alt mod, şi naraţiunea arabă *O mie şi una de nopţi* avea ca motivaţie, ca temă şi ca pretext evitarea morţii: se vorbea, se povestea până în zori pentru a îndepărta moartea, pentru a amâna scadenţa care trebuia să închidă gura povestitorului. Povestea Şeherezadei este reversul încăpăţânat al uciderii, este efortul de fiece noapte pentru a izbuti să menţii moartea în afara cercului existenţei. Cultura noastră a supus această temă a naraţiunii şi a scrisului anume făcute pentru a conjura moartea unei metamorfoze; scrisul este legat acum de sacrificiu, de însăşi sacrificarea vieţii; dispariţie voluntară care nu este reprezentată în cărţi dat fiind că este înfăptuită în chiar existenţa scriitorului. **Opera, care avusese sarcina de a aduce nemurirea, a primit acum dreptul de a ucide,** de a fi ucigaşa autorului ei. Deci scrisul poate ucide; este atât de real, atât de viu, atât de puternic încât poate ucide, scriitura devine astfel discursul care determină începutul şi sfârşitul oricărei lumi. Această legătură a scrisului cu moartea se manifestă şi prin ştergerea caracterelor individuale ale subiectului care scrie; prin obstacolele pe care le presară între el însuşi şi ceea ce scrie, subiectul scriitor dezorientează toate semnele individualităţii sale particulare (v. căutarea *magaziei Autorului* dezorientată de vis, fugă prin labirintul pădurii, joc, Egor), căci în jocul scriiturii, el trebuie să joace acum rolul mortului. Astfel, critica şi filosofia au luat de multă vreme act de această dispariţie sau **moarte a autorului**.

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Alexandrescu, Sorin. *Privind înapoi, modernitatatea.* Bucureşti: Ed. Univers, 2000.
2. Barthes, Roland. *Romanul scriiturii*. *Antologie*. Bucureşti: Ed. Univers, 1971. Trad. şi selecţie: Adriana Babeţi
3. Bataglia, Salvatore. *Mitologia personajului.* Bucureşti: Ed. Univers, 1976.
4. Boldea, Iulian. *Scriitori români contemporani*. Târgu-Mureş: Ed. Ardealul, 2002.
5. Călinescu, Alexandru. *Forţa discursului* în "Dilema", nr. 361, din 14-20 Ianuarie 2000.
6. Călinescu, Alexandru. *Biblioteci deschise.* Bucureşti: Ed. Albatros, 1986.
7. Călinescu, Matei. *Cinci feţe ale modernităţii*, Bucureşti: Ed. Univers, 1993.
8. Cărtărescu, Mircea. *Nostalgia*. Bucureşti: Ed. Humanitas, 2002.
9. Cărtărescu, Mircea. *Postmodernismul românesc.* Bucureşti: Ed. Humanitas, 2000.
10. Durand, Gilbert. *Figuri mitice şi chipuri ale operei*. Bucuresti, Ed. Nemira, 1998. Trad. din franceză: Irina Bădescu.
11. Eco, Umberto. *Limitele interpretării*. Constanţa: Ed. Pontica, 1997. Trad. din italiană: Elena Bucşă şi Ştefania Mincu.
12. Eco, Umberto. *Apocaliptici şi integraţi.* Iaşi: Polirom, 2008.
13. Eliade, Mircea. *Drumul spre centru.* Bucureşti: Ed. Univers, 1991.
14. Eliade, Mircea. *Romanul adolescentului miop*. Bucureşti: Ed. Eminescu, 1989.
15. Foucault, Michel. *Cuvintele şi lucrurile*. Bucureşti: Ed. Univers, 1997. Trad. din franceză: Bogdan Ghiu şi Mircea Vasilescu.
16. Foucault, Michel. *Ce este un autor?* Cluj-Napoca: Ed. Idea, 2007. Trad. din franceză: Bogdan Ghiu, Ciprian Mihali, ,
17. Ionescu, Eugen. *Război cu toată lumea.* vol. I şi II, Bucureşti: Ed. Humanitas, 1994.
18. Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române.* Piteşti: Ed. Paralela 45, 2008.
19. Muşat, Carmen. *Romanul românesc interbelic*. Bucureşti: Ed. Humanitas, 1996.
20. Mavrodin, Irina. *Romanul poetic. Eseu despre romanul francez modern.* Bucureşti: Ed. Univers, 1977.
21. Steinhardt, Nicolae. *Între viaţă şi cărţi*. Bucureşti: Cartea Românească, 1976.
22. Vartic, Ion. *Modelul şi oglinda*. Bucureşti: Ed. Cartea Românească, 1982.

BDD-A23599 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:33 UTC)